

2. Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист [Електронний ресурс] / П. Гусак // Християнин і світ. – 2015. – Режим доступу : <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozahyst>.
3. Кухарчук Р. Становлення концепції “справедливої війни” в католицизмі / Р. Кухарчук // Людина і світ. – 2004. – № 1. – С. 10–15.
4. Мухоморова Т. Церква в умовах війни: християнські відповіді на актуальні питання. Ч. 1 [Електронний ресурс] / Т. Мухоморова // Релігійно-інформаційна служба України. – 22-09-2014. – Режим доступу : <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/57729/>.
5. Семчинський К. Структура та ідейна спрямованість енцикліки папи Іоанна XXIII “Pacem in Terris” / К. Семчинський // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – № 65. – С. 123–127.
6. Семчинський К. Контroversа теорії справедливої війни в працях філософів та християнських теологів (Аристотель, Св. Августин, Фома Аквінський та ін.) / К. Семчинський // Українське релігієзнавство. – 2004. – № 29. – С. 95–103.
7. Щоткіна Т. Війна слів [Електронний ресурс] / Т. Щоткіна // Релігійно-інформаційна служба України. – 04-11-2014. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_columns/kshchotkina_column/58078/.

The article analyzes the concepts of war and peace from the point of Catholicism and Orthodoxy. Approaches to the definition of the concepts and the interterms of individual and societal, ethical attitudes, goals and values transformed from past to present under the influence of different circumstances have been studied.

Keywords: war, peace, the concept of “just war”, pacifism.

УДК 130: 477/246.3

Надія Руско

АРХЕТИПИ ГАЛИЦЬКОЇ ІКОНИ: ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ КОНТЕКСТ

У статті проаналізовано основні архетипи галицької ікони, як-от: Велика матір, Світлове дерево, тінь, аніма, храм, які відображали особливості української ментальності й духовності. Акцентовано увагу на тому, що ікона, як образ, є відтворенням божественного “архетипу”, і коли людина поклоняється іконі, вона схиляється не перед матерією, а перед тим, хто зображений, бо шана переходить на першообраз. Зазначено, що невербальне сакральне мистецтво спроможне, як архетип, організувати власний досвід людини.

Ключові слова: ікона, архетип, галицький іконопис, іконографія, іконошанування, церковне мистецтво.

Сучасна духовна ситуація в країні слугує чи не найяскравішим свідченням актуальності для кожного українця питань віри, моральності, релігійності і тих їх основ, що викарбовують своєрідність як української ментальності й культури, української філософії і національної самоідентифікації. Галицьке сакральне мистецтво в такому контексті є тим ідейним та аксіологічним джерелом, що вказує на самобутність української культури та її цілісність, а також співмірність із релігійним життям. Актуалізація в науковому дискурсі питань і проблем галицького сакрального мистецтва слугує, таким чином, популяризації української духовної культури, що надто важливо в умовах євроінтеграції та секуляризації. З усвідомленням масштабу духовної катастрофи за роки тоталітарного режиму виникла необхідність осмислення втраченої сакральної спадщини, а також регенерації українського іконопису як цілісного мистецького явища.

Мета статті – проаналізувати архетипи, які проявляються в галицькій іконі, їх трактування та значення для віруючої людини. Відповідно ставимо перед собою такі завдання:

- проаналізувати основні архетипи галицької ікони;
- з’ясувати характерні риси галицького іконопису крізь призму його архетипів;

- висвітлити морально-етичні категорії, які простежуються в галицьких іконах.

На початку ХХ століття К.Г. Юнг у своїх дослідженнях застосовує поняття “архетипу” для позначення первинних моделей, що містяться в колективному несвідомому. Архетип (грец. “першообраз”) мислиться як прототип, первісний і першопочатковий образ. За Юнгом, у несвідомому існує група перманентних елементів, які є обов’язковим набором образів несвідомого, з головним джерелом властивих усім людям основних мотивів та образів [5]. Приміром, у мистецтві всіх часів і народів є певні архетипи, вічні образи, якими, власне, і вичерпується традиційна іконографія.

К. Юнг застосував науковий підхід до власної людської природи, відкрив у людському “психе” образи колективного несвідомого, архетипів як аргіогі складових частин усього життєвого досвіду. Архетип Божества в людському “психе” К. Юнг назвав терміном “Самість”. Це іманентна мета становлення особи і в той же час це сила, яка вабить людину до досягнення її інтегральної індивідуальності [5]. Мету цю можна досягнути лише свідомістю, що вічно зростає, яка, завдяки постійному застосуванню й відповідному психічному процесові, намагається знайти зворотний шлях до свого власного джерела. Зважаючи на теорію Юнга, ми можемо дійти висновку, що ідея Бога є архетипова. Таким чином, ікона так само є архетиповою. Людська психіка є цілісністю несвідомих і свідомих процесів, це саморегульована система, у якій відбувається постійний обмін енергією між елементами. Ікона, як образ, є відтворенням божественного “архетипу”. Через те, коли людина поклоняється іконі, вона схиляється не перед матерією, а перед тим, хто зображений, бо ж шана переходить на першообраз. Невербальне сакральне мистецтво (ікона) спроможне, як архетип, зорганізувати власний досвід людини.

У галицькій іконі простежуються архетипи “аніми”, “Великої Матері”, “тіні”, а також “Світового дерева”. Архетип “аніми” присутній в іконах Христа і Богородиці. Їхні образи втілюють у собі високе духовне начало, внутрішню силу, уміння гідно зносити усі випробування і страждання, а також найвищий прояв гуманізму і самопожертви.

У галицьких іконах можемо простежити формування християнського світогляду через трансформацію язичницьких вірувань. У цих іконах відображалось народне розуміння явищ навколишнього світу. За словами І. Федя, “християнство асимілювало багато язичницьких уявлень, у тому числі і зооморфних архетипів” [4, с. 189].

Важливу роль у християнській культурі Галичини займає жіноче начало. Жіночий лик має сама християнська церква – “наречена Христа”, Мати-заступниця за мучеників віри, розрадниця. Високо оцінюється християнськими авторами ідеал жіночої святості. Але виняткове місце займає образ Богородиці. Зовнішнім проявом такого становища є факт, що найбільш шанованою й улюбленою іконою галичан була ікона Божої Матері. Багато дослідників історії вітчизняної культури підкреслюють особливий містичний зв’язок галицької землі та Богородиці.

Усі колишні уявлення про Богиню-Матір органічно вливаються в образ християнської Богородиці. Матір Божа є захисницею християн, виступає в ролі посередниці між Богом і людьми. Марія, будучи жінкою і земною матір’ю Христа, втілює собою архетип Великої Матері, оскільки вона є досконалою. Її образ у християнстві відображає розуміння ідеальної жінки саме як матері, і тільки в цій іпостасі її буття виправдане і святе.

У католицизмі маємо справу з образом Діви Марії, у якому більше підкреслюється її непорочність і невинність. Православні більше виділяють факт материнства Марії. Її святість випливає з того, що вона насамперед – Богоматір, і в цьому – підстава надії людей на її допомогу, заступництво і клопотання. Саме в цьому закладені специфічні риси ідеальної жінки.

Наприклад, поширена на Галичині ікона Богоматері, яка годує дитину, є в обох релігійних традиціях. Правда, в православ'ї таких зображень значно менше. Православ'я акцентує свою увагу на материнстві не як дії матері, оскільки мати – не тільки та, що народжує і вигодовує, а та, що по життю охороняє, допомагає, радить, зберігає емоційний контакт. Богородиця притискає до себе немовля Христа, захищаючи й підготовляючи до того, щоб віддати його світу. Такий сенс материнської любові – відпустити дитину у світ [1].

Материнський код також відображається на рівні мега-архетипу – України. У галицьких іконах прояв архетипу “Матері” знаходиться в образі жінки, що символізує порятунок, захист, джерело життя, затишок, мудрість і милосердя. Часто звернення до архетипу “Матері” відбувається через відчуття незахищеності, пошуку духовної опори у світі, зокрема й через призму національної парадигми – символів країни, хати, раю. Зв'язок матері та України – є священним і непорушним. Тому галицькі іконописці вносили в ікони елементи української архітектури, державної символіки, природного середовища.

Із прийняттям християнства архетип Матері-Землі пов'язується з образом Пресвятої Богородиці, яка в іпостасі Покрови стає покровителькою українського козацтва. Так само символічним є образ Богородиці-Оранти, що означає заступництво над усім українським народом. Принцип антеїзму, шанування Матері, культ Пречистої Діви теж розкривають жіночність української етноментальності, її зв'язок з природою, любов до рідної землі, почуття патріотизму. Архетип матері-землі як прообраз Богоматері відіграв велику роль. Професор А. Колодний зазначає: “... специфічні історичні умови буття українства – козаччина – виключали чоловіка на тривалий час із господарської й побутової сфер сімейного життя. Жінка доглядала за дітьми й старими батьками, вела домашнє господарство. Це посилювало її роль у збереженні родинних основ українства, його побутової культури” [2, с. 64]. Відомий релігієзнавець стверджує, що зрима матриархальність життєвого повсякдення українського народу виявилася в особливостях його релігійного світосприйняття, саме із цим науковець пов'язує поширення в Україні культу Діви Марії. Підтвердженням слів А. Колодного є зображення Богородиці на всіх чудотворних іконах тогочасної України і те, що, по суті, половина українських церков і монастирів у XVII–XVIII століттях мала ім'я Богородиці, тобто вони були “Богородичними”.

Культ Богородиці ідеалізував у духовному світі галичан подружнє життя, актуалізував підхід до розуміння сім'ї як релігійно санкціонованої співдружності. Цей культ мав велике поширення на території Галичини. Це виявляється в спеціальних богослужіннях, присвячених шануванню Богородиці.

Однією з найхарактерніших особливостей української етноментальності й свідомості є жіноче начало, архетип жінки. Як вважає І. Поліщук, “переважна більшість учених майже одноставно називає жіночий первень української (слов'янської) психіки” провідним [2, с. 88], особливо акцентуючи на життєподібності сакральних зображень, наближенні образу Божої Матері до реальної жіночності та краси.

Галичани своєю небесною заступницею обрали Богородицю, наділяючи її образ рисами української жінки. Під її покровом вони не боялися жодних перешкод. Ікона “Покрова Богородиці” у галицьких іконописців відрізняється від канонічних основ іконографії, проте була найбільш близькою для віруючого-галичанина.

З XIX століття в Галичині, крім шанування Богородиці, набуває також великого значення культ святої Варвари як захисниці від чуми під час епідемій і Параскеви П'ятниці – подательки доброї долі. Такі святі близькі до простого народу. Жіноче начало культивувало в іконописі такі ознаки духовної краси, як доброта, милосердя, щедрість, вірність, працелюбність.

У галицьких іконах часто зустрічаються зображення Юрія Змієборця, архістратига Михаїла, святого Дмитрія та “Зішестя в пекло”. У них представлено архетип “тіні”, де елементами тіні виступають змії і диявол. Подолання темних сил та перемога добра над злом були важливими та актуальними темами для галичан наприкінці ХІХ — початку ХХ століття. Люди шукали вирішення своїх проблем через споглядання на ікону, у якій відображалися проблеми, близькі тогочасному віруючому. Тому великого поширення набули ікони саме такого змісту. Також архетип “тіні” знаходив вияв на іконах, де зображений Юда.

У Біблії тінь ототожнюється зі змієм. І змії, і тінь ходять на череві, їдять прах, жалять у п’яту. Згідно з поглядом Юнга, тінь — це осереддя всього людського негативу. У тіні є одна риса, що максимально повно уподібнює людське обличчя, — це профіль. Невипадково в іконописі в профіль найчастіше малюють Сатану або Юду Іскаріотського.

Архетип “Світового дерева” поєднує уявлення про час, простір, життя і смерть. Це простежується в іконо-картинах “Дерево життя”, зокрема в іконописі М. Бойчука. Світове дерево — це дерево життя, дерево природи, це місце зустрічі людини і всесвіту, символ будь-якого цілого, основа мови з її гіллястими фазами, ідея, що пронизує філософію та світогляд. Дерево ввійшло у українську фольклорну пам’ять, у сферу підсвідомого.

У християнській традиції зі Світовим деревом став асоціюватися хрест. У Галичині були поширені ікони, де Христос зображений розп’ятим на Світовому дереві. Дерево, у якому з’єдналися життя і смерть, проходить через всі епохи мистецтва як символ єдності добра і зла, символ жертви. Виникає архаїчний образ першотіла, що несе ідею єдності людського і всесвітнього організму, мікро- і макрокосму.

Архетип Світового дерева в модифікації дерева пізнання — це один із варіантів Світового дерева, що моделює процес розрізнення сутностей з метою досягнення стану цілісності, досконалості. Світове дерево уособлює духовну інтеграцію шляхом відкриття сфери несвідомого, з одного боку, і напрямок руху до духовного ідеалу, з іншого.

Варто зауважити, що головний першоелемент натурфілософії, який відображений у галицькій іконі, — рослинна гілка (Дерево). По-перше, у руках святих гілка, справжня чи уявна, спостерігається найчастіше. По-друге, символи інших елементів (хрест, книжка, чотки, сувій) комбінуються саме з гілкою та деревом. Це простежується в іконах святого Миколая, Воздвиження Чесного Хреста, Розп’яття, Христа-Учителя, святої Параскеви, святої Катерини, Андрія Первозваного та інших.

У галицькій іконі можна виділити ще архетип “Храму”. “Храм” містить у собі українську духовність, сакральний вимір буття і, звичайно, мораль. Українська етнопсихологія ґрунтується, зокрема, на таких архетипових принципах конститування життєвого світу і культурного простору українства, як кордоцентризм, софійність, антеїзм тощо. А саме кордоцентризм — домінанта “серця” в українській культурній ментальності — виявляється через перевагу емоційно-вольового начала над раціональним, примат “серця” над “головою” [3, с. 17]. В українському національному характері кордоцентризм пов’язаний з його емоційністю, чутливістю, ліризмом, романтизмом, сентименталізмом. В етнопсихології кордоцентризм корелює з феноменами очікування чуда, сподівання на диво, які виражаються в іконах. Кордоцентричність зумовила органічне прийняття українською культурою візантійського ісихазму — духовної практики довгої мовчазної молитви “серцем”. Православний містицизм ісихазму був перейнятий святим Антонієм Печерським і вплинув на культове спорудження підземних церков і монастирів (Києво-Печерська лавра, Антонієві печери в Чернігові), церковну архітектуру, іконографію, пісенспіви, проповіді. Вони просякли містичними, аскетичними, інтимно-сердечними настроями і мотивами отримання благодаті. Так само архетип серця і прин-

цип кордоцентризму закладається в культурну душу українського бароко – єдиного національно довершеного стилю в історії культури України. Невипадково Г. Сковорода позначив бароко як “чудне та містеріальне”, підкреслюючи відтак його зв’язок з пізнанням через серце, з ментальними традиціями українства. А бароковість, своєю чергою, стала неодмінним атрибутом українського художнього мислення. Таким чином, споглядаючи на ікону, людина заспокоювала свої духовні пориви й відбувалося “умиротворення” серця. Людина перед іконою сповнюється надією на диво есхатологічного наповнення повсякденності, що дає змогу піднятися до рівня особистості. “Занурення” у світ сакрального мистецтва актуалізується в середовищі української людності, яка має глибокі християнські традиції. Маємо на увазі передусім автохтонні іконографічні школи. У них відбувався художній пошук іконічного типу, тобто християнського ідеалу з точки зору краси, який набирає реалістичних рис у русі від тілесного до духовного і від духовного до тілесного. Наприклад, галицька ікона передає “специфічно-ментальний тип світовідчуття” [4, с. 24], за яким її не сплутати з народними іконами інших країн. Гармонія та життєстверджуюча радість – настрої галицької ікони – утворює тип філософії, близький українцю, а саме філософію серця [4, с. 27]. Галицька ікона, формує колективну свідомість і закріплює українську традицію.

Отже, ікона дає людині почуття реальної присутності Божого і реального богоспілкування. Вона – лише видимий образ, але образ безпосередньо пов’язаний з невидимим Першообразом, насичений Божественною енергією і благодаттю цього небесного позамежового прототипу. Молитовне шанування, яке людина віддає іконі, стосується не дерева і фарб, не твору мистецтва, яким би досконалим воно не було, а сходиться до Першообразу, до нього підноситься й молитва людини.

Галицька ікона – це уособлення ментальності й свідомості галичанина, у них відображалось народне розуміння явищ навколишнього світу. На галицьких іконах зображали політичних діячів і простих людей, сакралізація яких відбувалася через зображення поруч з ними святих особистостей.

Із зазначеного вище висновуємо, що галицька ікона втілює в собі такі архетипи “аніми”, “Великої Матері”, “тіні”, “Світового дерева”, “Храму”, які відображали особливості української ментальності та духовності.

Як один із провідних жанрів живопису, галицька ікона набула в Україні широкого розвитку. Подібно до багатьох слов’янських країн, Україна входила до ареалу культур, які виростили зі спільного візантійського кореня. Розвиваючись під духовним протекторатом Візантії, вбираючи її естетичні та художні ідеали, українська ікона з часом виробила свій стиль, свої мистецькі особливості й сформувала самостійну національну школу, що посіла своє місце серед європейських шкіл. Галицька ікона створила унікальне поєднання візантійської традиції з новим поглядом на світ, формами, часом і простором. Унаслідок активізації творчого й національно-релігійного життя в різних частинах України з’являються ікони, у яких трактування традиційного образу набуває місцевих відмінностей, а інколи навіть сюжети висвітлюють історичні події місця написання. Не порушуючи традиційної іконографії, усталених композиційних схем і структур, художники немовби відчиняли вікно в живий і реальний світ. Усе частіше в ікону проникають елементи життєвих вражень: чи то місцевого краєвиду, чи то жанрових сцен зі спостереженнями конкретного середовища. Усе це свідчить про прояви зацікавленості художників навколишньою дійсністю, що неминуче спричиняло зміну традиційної мови іконопису.

Розвиток галицького іконопису відбувався у складних історичних умовах. Він став виразником національної свідомості народу. У галицьких іконах появляються нові елементи: вишивка на одязі у святих, українська орнаментика, зображення державних діячів, покровителів галицької землі, ікона почала нагадувати звичайну картину. Тоді

цей процес тільки розпочинався, але з часом сприяв зрушенням у художній структурі іконописного образу. І хоча це не призвело до змін канонічної іконописної системи, але було зроблено перший крок до подолання умовної схоластики середньовічного світогляду й оновлення іконописного письма. Змінювалось уявлення про високе і буденне, людську значимість і вічність, торувався шлях до зародження світських ідеалів у мистецтві. Ікона перетворюється в картину релігійного змісту.

Будь-який святий указує на Бога, а не на себе самого. Його життя вкладається в той чи інший архетип священства. Якщо зібрати всіх осіб священної історії разом, то можна побачити всю сукупність священних рис і проявів священства, які намагаються охопити сакральну велич Бога. Проте навіть усі разом вони не можуть посісти те місце, яке відведене Богові.

Засвоєння індивідом понять, образів, метафористики обрядових текстів, архетипів, упорядкований їх ритм, нові почуття, що виникали під час обряду, зумовлювали формування психологічного стану, який уможлилював філософське осягнення світу. Людина поступово опановувала засоби філософських рефлексій, накопичувала нові образи, які викристалізовувалися в поняття. Вона починала відчувати, фіксувати прірву між сакральним і профанним, дійсним і бажаним, реальністю й ідеалом. У протоукраїнських сакральних текстах та іконах ідеал представлений крізь призму вірцевої форми спілкування, роздумів і дій персонажів, а не через наказові норми. Усе це, безперечно, передбачало прилучення людини до ідеальних героїв.

1. Історія української культури : у 5 т. / НАН України ; голов. ред. Б. Є. Патон. - К. : Наук. думка, 2003. - Т. 3 : Українська культура другої половини XVII-XVIII століть. - 1246 с
2. Личковах В. Сакральні горизонти української культури [Електронний ресурс] / В. Личковах. - Режим доступу : http://mari.kiev.ua/PDF_2011/Hud-Kultura_7-2010/187-194.pdf
3. Миронюк І. Скит Манявський / Іван Миронюк, Мечислав Фіглевський. - Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2008. - 68 с
4. Фель І. А. Трансцендентальні та культурологічні виміри феномена української ікони : дис. ... д-ра філософ. наук : 17.00.01 / Ігор Фель. - К, 2006. - 395 с
5. Юнг К. Архетип и символ [Електронний ресурс] / К. Юнг. - Режим доступу : https://vk.com/doc120784706_20379028?hash=606a08c3466904e7de&dl=0b68526b97c2d9b8ff

The basic archetypes of Galician icons such as the Great Mother, the world tree, shadow, anima, temple, which reflected the peculiarities of Ukrainian mentality and spirituality are analysed in the article. The attention is paid to the fact that the icon as an image is a reproduction of the divine "archetype". That is why, when people worship the icon, they tend not to the material, but to those depicted, because the honor goes to the prototype. It is indicated that the nonverbal sacred art, like an archetype, can organize the human's experience.

Keywords: icon, archetype, Galician iconography, iconography, veneration, church art.

УДК 281.5: 282: 241.5

Олег Савчук, Лілія Борисевич

ІСТОРИОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ КАТОЛИЦИЗМУ: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлюються етапи історичної еволюції соціального вчення Католицької церкви, аналізуються теологічні способи його інтерпретації, виокремлюється поняття соціального в католицькій філософії та досліджується гуманістична спрямованість католицького соціального вчення.

Ключові слова: Учительський уряд Католицької церкви, "соціальне питання", соціальний досвід, енцикліки Римських пап.

Усвідомлення християнства як суспільного й соціального явища у всьому розмаїтті проявів, зокрема й католицизмі, що є найбільшою християнською конфесією, зумовлює необхідність аналізу етапів становлення соціальної рефлексії в католицизмі,